

ГАФУР ГУЛЯМ ПРО ФІЛОСОФСЬКО-ПОЕТИЧНІ ВИМІРИ ЧАСУ

Досліджується філософська проблематика в поетичній творчості Гафура Гуляма, розглядаються питання часу як форми людського буття, акцентується увага на проблемах культурної творчості людини, пам'яті і забуття, сенсу життя.

Ключові слова: людина, буття, час, культурна творчість, пам'ять, забуття, сенс життя.

Исследуется философская проблематика в поэтическом творчестве Гафура Гуляма, рассматриваются вопросы времени как формы человеческого бытия, акцентируется внимание на проблемах культурного творчества человека, памяти и забвения, смысла жизни.

Ключевые слова: человек, бытие, время, культурное творчество, память, забвение, смысл жизни.

The article deals with the philosophical problems in Gafur Gulom's poetry. Time issues as a form of human existence are considered. Cultural issues of human creativity, memory and oblivion, the meaning of life are focused.

Key words: human being, existence, time, cultural creativity, memory, oblivion, meaning of life.

*Но подумай: он не нами начат,
этот мир, родившийся из тьмы.
Время продолжается — и значит,
в чем-то продолжается и мы.*

Гафур Гулям

Час плине незалежно від того, перебуваємо ми в життєвому потоці, чи нам уже не судилося бути його учасником — така думка філософствующого поета Гафура Гуляма¹. Люди приходять у цей світ і знаходять його вже начебто завершеним, самодостатнім, самовизначеним. «Он не нами начат этот мир, родившийся из тьмы», — пише поет. Здається, що присутність людини у світі, навіть активна її співучасть у процесі життєтворчості майже ніяк не впливають на загальний життєвий процес. Що може звершити одна людина, життя якої — миттєвість, якщо розглядати його в контексті вічності? І дійсно, «діла» одного, абстрактно взятого індивіда здаються нікчемними, особливо, якщо живе він «для себе», самоізолюється від колективу, суспільства, соціуму загалом. Після закінчення його життя говорять: «жив, начебто і не жив».

Відомо, що існування зірки з далекої галактики триває до тих пір, поки вона випромінює енергію, але її світло поширюється

¹ Гафур Гулям (1903-1967) — видатний узбецький поет прожив порівняно недовге, але насичене драматичними подіями життя. Його творчий шлях розпочався у 20-ті рр. минулого століття, в неспокійний час громадянської війни. Син дехканина, згодом сирота, він зумів сягнути висот світової поетичної і філософської культури.

в космічному просторі, навіть якщо вона вже давно не існує. Так і людина залишається видимою, а її життя суспільно значимим, коли вона випромінює позитивну життєву енергію, а після смерті залишає по собі добру пам'ять — духовне світло як випромінення далекої, вже не існуючої зірки.

Гафур Гулям у визначенні історичної значимості людини використовує традиційну в науці і мистецтві аналогію — життя рослини. Із плода народжується рослина і в плоді вона продовжує себе. «Цветок, опавший, превратится в плод. Упавший плод оставит в мире семья», — пише він. Так продовжується життя в естафеті поколінь. Живи для людей — і для тих, хто поряд, і для тих, хто прийде після тебе — такий закон усього живого, що прагне безсмертя. Якщо ж хочеш бути «поза законом», жити тільки «для себе» — ти приречений на забуття. Підеш з життя, не залишивши суспільно значимих «слідів», безслідно «канеш у вічність».

Ось як про це говорить поет:

*Забудь слова, что в сердце ранят нас.
Живи один, безмолвно и покорно.
Пусть без тебя рождают всходы зерна
и снова снег скрывает их от глаз.
Живи один — и ты умрешь один,
ты весь умрешь, и тень не сохранится,
и не оставит пыльная страница
следа твоих кудрей или седин.
И не метнут стрелу, как лук тугой,
уста, что о тебе сказать могли бы.
И век не осенит твоей могилы
то дерево, что посадил другой [с. 89].*

Виховувати дітей, любити своїх близьких, обробляти землю, садити сади і квіти, вирощувати бавовну, писати книги, зустрічатися за святковим столом з друзями, співати пісень — усе це і багато іншого є нашим життям. Радій життю, насолоджуйся його дарами, роби добрі справи — до цього закликає поет. «Я ловлю на уду золотое мгновение», — пише він. З притаманною для людей Сходу гостинністю зустрічає своїх гостей Гафур Гулям, пригощає плодами зі свого саду. Про цю справжню розкіш людського спілкування йдеться у вірші, майстерно перекладеному на російську мову поетом Константином Симоновим.

*Когда вы будете в Узбекистане,
то как бы вы с дороги не устали, —
я знаю, каждый звать вас в гости станет
радушными, нелживыми устами, —
но в первый дом входите в мой, друзья!
Гафур Гуляма знает, конечно!
Мой адрес даст в Ташкенте каждый встречный,*

*в мой дом входите, я вам рад сердечно!
Без проволочек — жизнь так быстротечна —
ко мне шагайте, я вас жду, друзья!
Мой садик — ваш! Пусть только скрипнет дверца!
На грядках зелень мяты, кинзы, перца.
Вот свежая вода, вот полотенце,
а вот открытое вам настезь сердце!
И в сад, и в сердце вас пущу, друзья! [с. 19].*

У віршах поета звучать гедоністичні мотиви, він запрошує до естетичної насолоди дарами саду і городу, домашнім спокійним затишком, спілкуванням з близькими людьми, словом — насолоджуватися життям.

*Ароматная, с запахом амбры, мерцает клубника,
первозданно сладка, точно жаркие угли красна.
Нет, не угли. На губы красавицы нежной взгляни-ка.
Вот с чем схожа и цветом, и сладостью нежной она.
Положу на хрустальное тонкоузорное блюдо
темно-красные ягоды лучшей черешни моей.
Кто отведаст это пурпурное сочное чудо,
скажет: «Нет на планете черешни вкусней и сочней».
...Горит очаг, смешав в домашнем дыме
дыханье сада с ветерком пустыни.
Вот персики с бочками чуть седыми,
но раньше их давайте взрежем дыню!
Мы в этом не раскаемся, друзья!
...А после плова, за зеленым чаем,
Мы к берегу поэзии причалим:
Фуркат, и Пушкин, и Джами вначале,
ну а потом, друг другу отвечая,
и что-нибудь свое прочтем, друзья! [с. 21, 32].*

В наведених вище рядках віддзеркалені кращі моменти повсякденного життя Гафура Гуляма. Однак не можна забувати, що це, хоч і приємні, але лише окремі його моменти. Насправді ж —

*Очень разными были годы,
мне отпущенные так щедро.
Возвышались они, как горы,
или прятались,
как ущелья;
были жадны и были бедны,
были пышны и были голы,
обступали меня, как беды,
вызволяли меня
из горя... [с. 65].*

Рано чи пізно настає час підсумовувати життя і з жалем констатувати, що, власне кажучи, «уже ведь прожит день... И не цвести — к

земле клониться надо». На схилі віку поет, навчений досвідом і зморений від життєвих випробувань, гостро відчуває прискорений перебіг часу, внаслідок чого життя перетворюється на цепаючу реальність.

І виникнення, і весь подальший розвиток філософії багато в чому зумовлені осмисленням людиною тимчасовості свого буття. «Час неблаганний», — проголошують стародавні греки, і це — об'єктивна констатація онтологічної процесуальності світу. Змінюваність речей абсолютна, їх усталеність, рівновага, спокій відносні, минуці. Людина і в міфологічній, і у філософській, і в науковій рефлексіях віддзеркалює цю особливість буття. Віддзеркалює вона її і в поезії.

У процесі технологічного розвитку люди створюють спеціальні винаходи — машини часу, наприклад, сонячні, пісочні, механічні, електронні годинники, які кількісно вимірюють час — цю постійно змінювану реальність. Можна сказати, що час — істинно філософська категорія мислення, а в поезії він — один із основних предметів чуттєво-експресивних людських інтенцій. Поетизація часу й одночасно його філософське осмислення характерні для Гафура Гуляма. Майже в усіх своїх віршах поет прямо або посередньо звертається до теми часу в людському житті. Ось, наприклад, що він рекомендує самозаспокоєній, безпечній людині:

*А время не ждёт, все течёт непрерывно:
Сегодня цветами долины полны,
Когда же пройтись по лугам соберешься —
Увянет уже разноцветье весны.
Да, время не ждёт... Словно стрелы мгновенья.
Упустишь хоть миг — не вернёшь никогда.
Спеши! А не то одиноким скитальцем
По жизни пройдёшь, не оставив следа [с. 43].*

Чи можна дійти єдиної міри часу для різних за духом і родом діяльності людей, для особистостей, котрі живуть у різних історичних епохах? Час у людському житті конкретний і залежить від тих справ і подій, якими це життя наповнюється.

*Время меряют разною мерою.
Время ходит за плугом —
И роет окоп.
Время движется быстро —
и медленно.
Дни сливаются в годы,
как в реки — ручьи.
... И бывают такие эпохи,
когда
точно чудо
случается с числами.
Так потомками
бурные наши года*

за столетья

нам будут засчитаны [с. 45].

Час змиває «сліди» життя цивілізацій, народів, етносів, окремих людей, але водночас відіграє роль своєрідного культурно-історичного «сита»: просіює все створене природою і культурою і доносить новим поколінням те, що вижило й устоювалося у віках. Так зберігаються продукти матеріальної і духовної творчості, артефакти, фольклор. Акумуляцією народної мудрості, наприклад, є прислів'я, приказки:

*Песни народной стenanья, и боль,
и задыханья, и вскрики...*

*Все боли, что были до нас с тобой,
в ней непостижно скрыты.*

*Блеснет драгоценно пословицы смысл —
крупинка в море песчаном...*

*А тысячи судеб просеял и смысл
времени ток беспечальный [с. 81].*

Гафур Гулям звертається до образного метафоричного порівняння часу з хурджуном — поклажею, що складається з двох сум, симетрично розміщених на спині верблюда. Одна сума символізує минуле, інша — майбутнє, людина ж, що перебуваючи посередині між ними, немовби втілює нинішнє: вона черпає досвід із суми минулого і передає його до суми майбутнього.

*Жизнь — не ровная нитка на веретене,
не бесстрастное в небе паренье.*

*Время жизни — хурджун на верблюжьей спине,
пополам поделенное время.*

*Над загадкой
недаром трудились умы.*

*Ты, в седле восседающий,
ведай:*

*наше прошлое — в той половине сумы,
а грядущее наше — вот в этой [с. 73].*

І у філософії, і в поезії тема часу відображається у «вічних», сенсожиттєвих проблемах: життя і смерть, пам'ять і забуття, усталеність і змінюваність буття. Саме ці аспекти людського життя осмислює Гафур Гулям у поезії останніх років, зокрема у віршах «Часы стучат» і «Машина времени». Життя виходить на фініш, поет живе в ту пору, яка в природі асоціюється з осінню, а нею, як відомо, закінчується календарний рік.

Оцени, осени меня, осень,

я по праву и возрасту твой.

*Я из тех, кто дарует колосьям
превосходство над сорной травой.*

*Я пешком прошагал по дорогам
и, минуя последнюю треть,*

*ожидая от жизни немного:
ясным взором ее досмотреть* [с. 91].

Старіючий поет немовби зміщує акценти зовнішнього на внутрішній світ, відчуваючи тимчасовість, скороминучість свого життя. Про це все частіше нагадує хворе серце.

*Сдало сердце — как мотор в полете.
Поздно хорохорится и врать.
В пахнувшей лекарствами палате
я лежу,
и пульс считает врач.
Только что он может,
этот доктор!
Сдал мотор —
и в черные пруды
я вот-вот
с последним жалким вздохом
упаду с огромной высоты* [с. 97].

«Вторглось время в жилище мое», — констатує поет. Годинник стукотить невмолимо, вперто, немовби виносить безіменний вирок усьому живому. Він відбиває час у кожний момент життя: і в опустілому кабінеті поета, і в іграх з онуками, і за телефонними розмовами, і вночі, протягом неспокійного сну.

*...Чуть задумаюсь, слышу: стучат! —
отбивают
секунд перегоны.
Ни на день не замрут, ни на час,
не боясь ни жары, ни озноба.
Засыпаю — и слышу: стучат!
Просыпаюсь — и слышу их снова.
В шуме полдня, в полночной тиши —
в них одна неизменная нота.
«Поспеши, — говорят, — поспеши,
нам стучать остается немного...»* [с. 87].

Час — міра нашого життя — подібний до бездушної машини, що наділена «залізною» логікою, яка не дослухається до людських відчуттів, сердечних виявлень, переживань. Ніщо не може зупинити її, вона безжалісно визначає термін перебування людини в цьому світі.

*И в молчанье тикает смешливо
не боясь, что кончится завод,
времени послушная машина —
кладбище
и кладезь всех забот* [с. 68].

Парадокс життя полягає в тому, що час не звертає уваги на сутність і значимість тих феноменів, які він «утягує» у свій односпрямований потік. Здавалося б, він повинен щадити людину, а не речі, які

вона створила в процесі культурної творчості. Однак час, зазвичай, у першу чергу забирає із собою, відправляє в небуття творців цих речей. Речі переживають своїх творців і лише нагадують про них новим поколінням, що приходять на зміну. Для часу немає жодної різниці між людиною-творцем і його творіннями. Для нього вони — лише незначні моменти, миттєвості в єдиному світовому процесі.

Це ми, вдаючись до антропоморфізму, наділяємо час ціннісними якостями, він же за своєю природою — ніякий: ні хороший — ні поганий, ні добрий — ні злий, ні милосердний — ні жорстокий. Він просто є — існує об'єктивно, незалежно від наших бажань, емоцій і настрою. Про це виважено і роздумливо говорить поет:

*И когда в постели я застыну
в смертном искупительном поту
или,
болью яростной застигнут,
где-нибудь на камни упаду, –
неизбежность не зови несчастьем,
попусту слезами не части,
не срывай с холодного запястья
все еще идущие
часы.
Кажутся безжалостными вещи,
мирно продолжающие жить.
Кажутся безжалостными вехи,
мерно отмеряющие жуть.
Но подумай: он не нами начат,
этот мир,
родившийся из тьмы,
Время продолжается –
и, значит,
в чем-то продолжаемся и мы.
Не кляни оставшиеся вещи
в этот некончающийся миг:
сделанное нами — долговечней
и куда моложе нас самих [с. 68-69].*

Гафур Гулям радить сприймати час безпристрасно — таким, яким він є насправді.

*Так пускай, не колдуя с числом,
если чьи-то исчерпаны сроки,
переводятся стрелки часов,
точно стрелки
железной дороги.
Пусть извечная длится езда,
поглядим на нее беспристрастно.
Мы сойдем... Но идут поезда*

*через время,
как через пространство [с. 88].*

Людина — тимчасово існуюча істота, вона приходить у цей світ і йде з нього, але життя продовжується в наступних поколіннях. Нове у житті продовжує старе, але не повторює його повністю.

*О часы! Ну и пусть,
Ну и пусть!
Не считайте,
что все сосчитали.
Долгий путь позади, добрый путь,
и его не измерить часами.
И на этой равнине земной,
где так трудно дорога торится,
все, что прожито, пройдено мной,
хоть продолжится — не повторится [с. 87].*

Як учасник життєвого процесу, як мить вічності — хай навіть і дуже коротка, людина не повинна безслідно зникнути, перетворитися на абсолютне «ніщо». До цієї глибоко філософської думки Гафур Гулям повертається неодноразово. Це тільки здається, що наша поява у світі нічого в ньому не змінює. Насправді ж кожен із нас — учасник вселенської гри, а гра без гравців неможлива. Тому кожна людина, хоча це і звучить пафосно, самоцінна, необхідна в світовому процесі. Ось на цій істині і наголошує поет:

*Ибо, рад я тому иль не рад,
но за истину эту в ответе:
я живу только раз, только раз,
но зато
и один я вовеки!
Пусть без счета блестят имена –
сабли, выхваченные из ножен:
был неполон бы мир без меня –
как и я без него
невозможен... [с. 87–88].*

Людське життя за своєю суттю трагічне, воно неминуче закінчується смертю. Все, що залишається в поколіннях, — це пам'ять про тих, хто жив колись. Але пам'ять також підпорядкована часу:

*Мы клянемся, что будет сквозь годы
так же
эта минута видна,
только память уходит, уходит,
как из мертвых арыков вода.
...Имена превращаются в тени,
над могилами косят траву,
и во сне лишь мы плачем над теми,
кто так дорог нам был наяву [с. 104].*

Залишаючи цей світ, людина не повинна тримати зла на те, що, здавалось би, безжалісний час, обриває нитку людського життя:

*Как ни тщишь, как ни морщи чело,
как умело ни строй предложенье,
удержать не дано ничего,
лишь поверить дано
в продолженье... [с. 87].*

Забуття приходить на зміну пам'яті — такий невмолимий закон всепоглинаючого часу. Але поет закликає своїх сучасників сприймати цю обставину оптимістично:

*Ах, не плачь, мое сердце, над теми,
кто ушел под цветы, под траву.
Снова солнце в зеленое темя
поцелует чинары листву.
...И когда от свобод и от пут
я уйду в притяженье земное,
добрый путь, я скажу
долгий путь
всем, в дороге оставленным мною! [с. 88, с. 103].*

Підсумовуючи розгляд особливостей творчості Гафура Гуляма в цій невеличкій розвідці, констатуємо: його поезія дуже лірична і водночас глибоко філософська. Як істинний поет він осягає широкі філософські горизонти, через глибокі сокровенні інтенції душі передає драматичну долю людини — космічної істоти, що усвідомлює вічність і кінечність, швидкоплинність свого життя. Дисгармонійному світу поет протиставляє гармонію душі, духовну енергію черпає з філософських настанов, майстерно переданим у поетичній формі. «Вічну» проблему часу, щезаючої реальності, згасаючого людського життя Гафур Гулям вирішує мудро, мужньо переборюючи душевний розпач, деструкцію власного духу. У своїх філософсько-поетичних роздумах він надає духовну підтримку читачеві, орієнтуючи його на оптимістичне світосприйняття.

Список літератури

Гулям Гафур. Итог. Стихи последних лет. Пер. с узб. / Гафур Гулям. — М. : Худож. лит., 1983. — 111 с.

Надійшла до редколегії 05.02.2014 р.